

Şeyh Eşref B. Ahmed'in Nasihatnâme'si ve İçindeki Lugazlar*

Sheikh Ashraf b. Ahmed's Nasihat-nâme and the Riddles in It

Elif ALBAYRAK

ORCID: 0009-0002-2715-6569 ♦ Uludağ Üniversitesi, Türk İslam Edebiyatı Bölümü, Doktora Öğrencisi

♦ elifphlvn77@gmail.com

Özet



Tarih boyunca bütün büyük medeniyetlerde erdemli insanlardan oluşmuş ideal bir toplum meydana getirmek düşüncesiyle ahlaki, didaktik türde eserler verilmiştir. Türk edebiyatında da sözlü döneme kadar uzanan bir nasihat etme, öğüt verme amacıyla söz söyleme geleneği vardır. İslami döneme gelindiğinde güzel ahlakı ve nasihat etmeyi teşvik edici ayet ve hadislerin örnek alınmasıyla nasihatname türünde eserler vermeye başlanmıştır. Başta pendname olmak üzere siyasetname, fütüvvetname gibi içerik bakımından nasihatnameler ile benzer özellikler taşıyan eserler de dâhil edildiğinde Türk İslam edebiyatında Kutadgu Bilig'den itibaren nasihatname yazma bir gelenek hâlini almış ve nasihatname türünde manzum, mensur ya da manzum mensur karışık pek çok eser yazılmıştır.

Bu çalışmada Türk edebiyatında nasihatname türündeki bazı eserlerden kısaca söz edilmiş, daha sonra Şeyh Eşref b. Ahmed ve Nasihatnâme'si tanıtılmıştır. Eserin yazarı, nüshaları, yazılış tarihi, şekil, dil ve imla özellikleri ile muhtevası hakkında bilgi verilmiştir. Eser, nasihatnameler içerisinde Eski Anadolu Türkçesi dönemine ait olması, Türkçenin o dönemdeki dil ve imla özelliklerini ve kelime hazinesini yansıtmaları açısından önem taşımaktadır.

Şeyh Eşref b. Ahmed, Nasihatnâme'de komşuluk, arkadaşlık, ticaret, aile hayatı gibi konularda evrensel öğretilerin yanı sıra ayet ve hadislerle telmih yaparak dinî öğretilere de yer vermiştir. Eserdeki öğütler bize o dönemin aile, toplum hayatı ve inanışlarıyla ilgili bilgiler vermesi açısından önemlidir. Müellifin, çocuk terbiyesi ve eğitimle ilgili görüşlerini sıralarken çocukların derslerden sıkıldığı ve yorulduğu zamanlarda onların zihnini canlandırmak amacıyla bilmece sorulabileceğini söylemesi ve örnek olarak on iki adet bilmece sorması eserin asıl dikkat çekici özelliğidir. Türk edebiyatında günümüze ulaşan en eski bilmece/lugaz örnekleri arasında sayılabileceği düşüncesiyle makalede bu bilmecelerin yer aldığı beyitlerin tümünün verilmesi uygun bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Nasihatnâme, Şeyh Eşref b. Ahmed, çocuk eğitimi, bilmece/lugaz.

Extended Abstract



Throughout history, in all great civilizations, works of a moral and didactic nature have been written with the idea of creating an ideal society consisting of virtuous people. Turkish literature has a tradition of giving and speaking to give advice that dates back to the oral period. When we come to the Islamic period, works in the genre of advice books began to be written by taking as examples the verses and hadiths that encourage good morals and giving advice. When works that have similar characteristics to advicebooks in terms of content, such as pendbooks, siyasetbooks, futuwwetbooks, etc., are included, writing

* Bu çalışma Prof. Dr. Orhan Bilgin danışmanlığında 2001 yılında tamamlanan Nasihat-nâme-Şeyh Eşref b. Ahmed başlıklı yüksek lisans tezi esas alınarak hazırlanmıştır. (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2001)

advicebooks has become a tradition in Turkish Islamic literature since Kutadgu Bilig, and many works in the genre of advicebooks have been written in verse, prose, or a mixture of verse and prose.

In this study, some works in the genre of advice in Turkish literature are briefly mentioned, then Şeyh Eşref b. Ahmed and his Nasihatnâme are introduced. Information is given about the work's author, copies, date of writing, form, language, spelling features, and content.

Sheikh Esref b. Ahmed's Nasihatnâme is a valuable work among the advisory names written in Turkish literature regarding belonging to the Old Anatolian Turkish Period. The work, consisting of 503 couplets, was written in the aruz "fâ 'i lâ tün / fâ 'i lâ tün / fâ 'i lün" pattern. The work provides religious and moral advice on various subjects such as human relations, family life, trade, and education. We do not have definite information about when the work's author, Sheikh Esref b. Ahmed lived exactly when he wrote the Nasihatnâme. Based on the fact that the poet's other works and the collection, including the Nasihat-name, were copied in 856/1452, it can be said that Sheikh Esref b. Ahmed lived between the second half of the 14th century and the first half of the 15th century. The fact that Nasuh b. Ahmed, who transcribed the poet's works, wrote the phrase "Mevlana", meaning "our master", at the beginning of the works, which shows us that Eşref b. Ahmed was one of the well-known Sufi sheikhs of his time. Orhan Bilgin, who published the poet's mathnawi called Futuvvetname, states that Eşref b. Ahmed was the father of Abdullah b. Eşref from Nicaea, who was famous with the name Eşrefoğlu Rûmî and died in 874/1469, attributes Rûmî's being called Eşrefoğlu to his father being a well-known person at the time.

The work, which shows the language and spelling characteristics of the Old Anatolian Turkish Period, was not written with vowels; the poet or the copyist found it appropriate to put vowels in some places that could be misread. While some Turkish words were written without vowels, long vowels were used in some words to confuse the meter. Words and expressions of the Old Turkish Period, such as ög, bilü, tamu, uçmak, and anaru, are noteworthy in the work.

In Nasihatnâme, Sheikh Eşref b. Ahmed included universal teachings on neighborhood, friendship, trade, family life, and religious teachings by alluding to verses and hadiths. The advice in the work is not grouped under specific headings but is listed haphazardly. In addition to advice on human relations such as not talking badly about people behind their backs, forgiving someone who confesses his crime and apologizes, not setting out with people you do not know, and not sharing your secret with everyone, there are also religious advices such as following the path of Allah and His Prophet, not falling for the tricks of the devil, helping those who do fulfill Allah's commands even if you do not fulfill them, and not valuing worldly possessions. The poet devoted the last two hundred couplets of his mesnevi to subjects related to family life, such as the rights of parents, choosing a spouse, the attitudes and behaviors of spouses towards each other, and the education and upbringing of children. The advice here is essential in providing information about that period's family, social life, and beliefs.

The most striking feature of the work is that the author, while listing his views on child upbringing and education, says that children can be asked to stimulate their minds when bored and tired from lessons, and asks twelve riddles as examples. We found it appropriate to give all the couplets containing these riddles in the article, thinking that they may be the oldest riddle/lugaz examples that have survived to the present day in Turkish literature.

Keywords: Nasihatnâme, Sheikh Ashraf b. Ahmed, child education, riddle/lugaz.

Giriş

Türk edebiyatında Kutadgu Bilig'den itibaren günümüze kadar pek çok nasihatname yazılmıştır. Zamanın şartlarına ve ihtiyaçlarına göre konu ve şekil bakımından değişiklikler gösterse de bu eserlerin ortak özelliği yazıldığı dönemin insanları ve gelecek nesillere hem bu dünya hem de ahiret mutluluğu için gerekli bilgiler ve öğütler içermesidir. Şeyh Eşref b. Ahmed'in Nasihatnâme'si hem Eski Anadolu Türkçesi Dönemi'ne ait olması hem de içeriğinde yer alan bilmeceler bakımından dikkat çekici bir eserdir.

Şeyh Eşref b. Ahmed'in Nasihatnâme'si Prof. Dr. Orhan Bilgin danışmanlığında tarafımızdan 2001 yılında yüksek lisans tezi olarak çalışılmış; eserin tespit edebildiğimiz iki nüshası karşılaştırılarak metin kurulmuş ve transkribe edilerek günümüz Türkçesine aktarılmıştır. Geçen süre içerisinde Nasihatnâme ile ilgili herhangi bir çalışma yapılmadığı, yalnız Erkan Akalın'ın "Değerler Eğitiminde Klasik Türk Edebiyatı Metinlerinden Faydalanmak: Manzum Nasihatnâmeler Örneği" (2021) adlı makalesinde araştırmasına Nasihatnâme'yi de dâhil ettiği tespit edilmiştir. Türk edebiyatında lugazla

ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde Şeyh Eşref b. Ahmed'in eserinde yer verdiği lugazların en eski lugaz örnekleri olabileceği ancak literatürde bu lugazlardan bahsedilmediği görülmüştür. Bu çalışma ile hem Şeyh Eşref b. Ahmed'in Nasihatnâme'sine hem de eserde yer verdiği 12 bilmeceye dikkat çekilmek istenmiştir.

Amaç

Şeyh Eşref B. Ahmed'in Nasihatnâme adlı mesnevisi Eski Anadolu Türkçesi Dönemi'ne ait olması ve bu dönemin dil ve imla özelliklerini yansıtmaları açısından önemli bir eserdir. Eserde yer alan dinî-ahlaki öğütler o dönem insanının yaşayışını, ahlaki değerlerini, hayata ve dine bakışını göstermektedir. Mesnevide yazarın çocuk eğitimi ile ilgili kısımda yer verdiği bilmeceğin Anadolu sahasındaki en eski lugaz örnekleri olduğu düşünülmektedir. Bu çalışmanın amacı Şeyh Eşref b. Ahmed'in Nasihatnâme'sine ve bu eserin içinde yer alan lugazlara dikkat çekmektir.

Makalede, Türk edebiyatında nasihatname türündeki bazı eserlerden kısaca söz edilmiş, daha sonra Şeyh Eşref b. Ahmed ve Nasihatnâme'si tanıtılmıştır. Eserin yazarı, nüshaları, yazılış tarihi, şekil, dil ve imla özellikleri ile muhtevası hakkında bilgi verilmiştir.

Yöntem

Araştırmada Şeyh Eşref b. Ahmed'in hayatı ve eserleri ile ilgili yazılan kitaplar, tezler ve makaleler incelendiği için veri toplama aracı olarak doküman incelemesi kullanılmıştır. "Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar." (Yıldırım, A., Şimşek, H., 2021, s. 189) İlk aşamada Türk edebiyatında nasihatname türünde yazılmış eserler araştırılmış, daha sonra yazarla ilgili bilimsel literatür incelenmiştir. Bu kapsamda dönemin biyografik kaynakları, yazarın hayatı ve eserleri üzerine yazılan kitaplar, tezler ve makaleler taranmış ve incelenmiştir.

Bulgular

Arapça nush kökünden türeyen nasihat kelimesine Türkçe öğüt, Farsça pend, Arapça eş anlamlı olarak va'z karşılıkları verilmektedir. Sözlüklerde kelimenin "saf, halis olmak, kötülük ve bozukluktan uzak bulunmak, iyi niyet sahibi olmak ve başkasının iyiliğini istemek" anlamlarına ek olarak "bir kimseye doğru yolu göstermek, yapması ve yapmaması gereken şeyler üzerine dikkat çekmek için söylenen söz, başkasının hata ve kusurunu gidermek için gösterilen çaba, iyiliği teşvik, kötülüğten sakındırmak üzere verilen öğüt" gibi anlamlar verilmektedir (Çağrı, 2006, s. 408; Ayverdi, 2005, s. 915). Nasihat ve pend kelimelerinin Farsçada "yazı, kitap" anlamlarına gelen "name" kelimesi ile birleşmesi sonucu oluşan "nasihatname", "pendname" kelimeleri, İslami edebiyatta insanları iyi, doğru ve güzel olana yönlendirerek ahlaklı, erdemli, topluma ve devlete faydalı fertler yetiştirmek amacıyla kaleme alınan eserlerin adı olmuştur.

Nasihatnamelerin temel kaynağı İslam dinidir. Kur'ân-ı Kerîm ve hadislerde birçok yerde nasihat verme ve güzel ahlak üzerinde durulmaktadır. Hz. Muhammed bir hadisinde "Din nasihattir." "Müslim, 'İman', 95" buyurmaktadır. İslam dininde kendi nefsi için istediğini, mümin kardeşi için de istemedikçe kâmil bir mümin olunamayacağı "Buhari, 'İman', 6" inancı hâkimdir. İslam'ın iyiliği emredip kötülüğten sakındırmak (Feyizli, 2013, Âl-i İmrân 3/104, Âl-i İmran 3/110, Mâide 5/63) düsturıyla hareket edilerek ahlaklı insanlar ve toplumlar oluşturmak amacıyla nasihatname türünde birçok eser yazılmıştır. Ayet ve hadisler gibi iki önemli kaynaktan başka günlük hayat, gelenek ve görenekler, tarihî

olay ve hikâyeler, atasözleri ve vecizeler ile çeşitli bilimler de nasihatname türü eserlere kaynaklık etmektedir (Pala, 2006, s. 409).

Toplumlarda din ve ahlak birbirinden ayrılmaz bir şekilde bütünlük oluştururken Türk toplumunda İslam ahlakının tasavvufla birlikte şekillendiği görülmektedir (Levend, 1963-1964, s. 91). Din, ahlak ve tasavvuf, kişiyi ve toplumu iyi, güzel ve doğru olana yönlendirerek kötülüklerden arındırmak ve her iki dünyada mutlu kılmak amacıyla birleşmektedir. Nasihatname türü eserlere baktığımızda da dinî, ahlaki ve tasavvufi öğretilerin bir arada verildiği görülmekte ve nasihatnameleri tek başına dinî, tasavvufi ya da ahlaki bir eser biçiminde sınıflandırmak mümkün olmamaktadır (Mengi, 1991, s. 86).

Risâletü'n-Nushiyye, Bostân-ı Nasâyih, Mir'atü'l-Ahlâk, Câmi'ü'n-Nasâyih, Cilâ'ul-Kulûb, Bahru'l-Kemâl gibi nasihat ifade eden isimler ya da genel olarak nasihatname, pendname ismi verilen nasihatnamelerde genel olarak cömertlik, kanaat, rıza, havf u reca, sabır, şükür, zühd ü takva gibi güzel ahlak özendirilip cimrilik, kibir, riya, haset, tama, fakirlikten korkma, makam ve şöhret düşkünlüğü gibi kötü huylar yerilmektedir (Kaplan, 2001, ss. 133-185).

Tarihî süreç içerisinde hayat şartlarının ve zihniyetin değişmesiyle nasihatnamelerin içeriklerinde de az çok farklılıklar görülür. Toplum hayatında ve devlet düzeninde bazı aksamaların ve bozulmaların yaşandığı dönemlerde yazılan nasihatnamelerde her devirde geçerli olan genel dinî ve ahlaki öğretilerin yanında görgü kurallarındaki farklılaşmalar, halkın ve yöneticilerin sorumlulukları ile ahlaki tavırları, resmî ve sivil toplumun değer yargıları, toplum yapısında ve devlet düzeninde görülen aksamalar için çözüm önerileri gibi konular da ele alınmaktadır (Pala, 2006, s. 409).

Devlet adamlarına ülke yönetimiyle ilgili öğütler vermek amacıyla yazılan siyasetnameler, fütüvvet ve ahi teşkilatının bir çeşit nizamnamesi olan fütüvvetnameler, tarikat büyüklerinin hayatı ve tasavvuf terbiyesini konu edinen menakıbnameler de nasihatname ve pendnameler ile benzer nitelikteki dinî, ahlaki ve tasavvufi öğretici eserlerdir (Levend, 1963-1964, s. 89; Mengi, 1991, s. XIV; Pala, 2006, s. 409; Ocak, 1996, s. 264). Nasihatnameler ve benzer özellikler gösteren bu didaktik eserler, manzum, mensur ya da manzum mensur karışık biçimde de kaleme alınmıştır (Kaplan, 2002, s. 791).

Türk edebiyatında yazılan nasihatnamelerde Feridüddin Attar'ın Pendnâme; Emir Unsuru'l-Maâlî Keykâvus'un, oğlu Geylan Şah için yazdığı Kâbüsnâme; Sâdî'nin Bostan ve Gülistân (Kaplan, 2008, s. 5); Nizâmî'nin Mahzenü'l-esrâr (Ünver, 1986, ss. 430-431); Mevlânâ'nın Mesnevî isimli eserleri etkili olmuştur. Bazı nasihatnamelerde doğrudan doğruya nasihatlere yer verilirken bazılarında hikâyeler aracılığıyla öğüt verme yolu tercih edilmiştir (Pala, 2006, s. 409).

Türk edebiyatında öğüt verme geleneğini Türkçenin ilk yazılı eserlerine kadar götürmek mümkündür. Göktürk Kitabeleri'nde hükümdar Bilge Kağan'ın halka öğütlerini içeren ifadeler yer almaktadır (Yiğiterol, 2017, s. 19). Dîvânü Lügâtî't-Türk aracılığıyla günümüze ulaşan ilk atasözleri olan savlar, Türk edebiyatında öğüt verme geleneğinin ilk örnekleri olarak kabul edilebilir (Köprülü, 2016, s. 212).

Kutadgu Bilig, Türk edebiyatında nasihatname türünde bilinen ilk eserdir. Yusuf Has Hacib tarafından 1069 yılında yazımı tamamlanan eser, Karahan hükümdarı Ebû Ali Hasan b. Süleyman Arslan Hakan'a sunulmuş, şairin kudretini takdir eden hükümdar kendisine has haciblik mansıbını vermiştir (Timurtaş, 1981, s. 158). İnsana dünya ve ahiret mutluluğuna ulaşmak amacıyla takip edilecek yolu göstermek için yazılan eser, aynı zamanda siyasetname türüne de dâhil edilir. Birbiriyle bağlantılı olan

fert, toplum ve devlet hayatında gerekli olan zihniyet, bilgi ve faziletin neler olduğunu ve bunların nasıl elde edilebileceğini konu edinmektedir (Köprülü, 2016, ss. 222-223).

İslam etkisinde gelişen Türk edebiyatının bilinen ikinci eseri olan Atabetü'l-Hakâyık, XII. yüzyılda Edip Ahmed Yüknêkî tarafından kaleme alınmıştır. Dâd Sipehsâlâr Mehmed Bey adına yazıldığı bilinen eser, genel ahlak kuralları üzerinde duran bir nasihat-namedir. Eserde dindarlığın fazileti, bilginin saadete götüren bir yol olduğu, cömertliğin diğer kötü huyları örtüp temizlediği, kibir ve ihtirasın kötülüğü ve tevazunun güzelliği gibi konular ayet ve hadislerle de başvurularak açıklanmıştır (Köprülü, 2016, ss. 234-235).

Ahmet Yesevî, XII. yüzyılda kaleme aldığı Divân-ı Hikmet adlı eserinde İslâm ve tasavvuf hakkındaki inanç ve fikirlerini hece vezni ve sade bir dille ifade etmiştir (Eraslan, 1983, s. 44). Bazı hikmetlerde ameli ahlak ve sosyal hayatın aksayan yönleri üzerinde de duran mutasavvî şair, nasihat geleneğini dörtlükler halinde sürdürmüştür (Köprülü, 2016, ss. 257-258).

Yunus Emre'nin 1307 yılında yazdığı Risâletü'n-Nushiyye adlı mesnevisi Anadolu sahasında bilinen en eski nasihatnamedir (Gölpınarlı, 2020, ss. 3-51). İçerik, dil ve anlatım özellikleri bakımından orijinal bir eser olan bu nasihatname, tasavvufi kavramları sembolik bir dille açıklaması bakımından kendisinden önce yazılan eserlerden ayrılır. Eserde dört unsur, insanın suret ve can olmak üzere iki unsurdan yaratılması, akıl ve iman dereceleri, cennet ve cehennem gibi konular teşbih, mecaz ve teşhis sanatlarına başvurularak anlatılır (Horata, 1991, ss. 175-183).

Anadolu'da hâlâ, tavırla, sözle, nasihatle insanlara faydalı olmayı, kalbe tesir ederek kötü ahlakı güzelleştirmeyi, kimseyi kırmadan gönüller almayı amaçlayan Mevlânâ'nın, Mesnevî'sinde bazen doğrudan bazen anlattığı temsili hikâyelerle verdiği öğütleri yüzyıllar boyunca etkili olmuştur (Çelebioğlu, 1989, s. 225).

Ahmed Fakih'in yüz beyitlik, kaside nazım şekliyle yazdığı Çarhnâmesi bir nasihat-namedir. Eserde dünyanın faniliği ve dünya nimetlerine kapılmanın yanlışlığı, ahiret günü ve kabir azabı, kanaat ve tevazu üzere yaşamak, dinin emirlerini yerine getirip ahlakı güzelleştirmek, hayattayken ahiret için hazırlanmanın gerekliliği gibi konularda öğütler verilmektedir (Köprülü, 2016, ss. 336-337).

Âşık Paşa'nın Fakr-nâme, Dâsitân-ı Vâsî Hâl-i Her Kesî adlı eserleri (Yeniterzi, 2007, ss. 437-438) ve 1330'da yazdığı 10.613 beyit tutarındaki Garibnâme'si dinî, ahlaki eserlerdir. Farsça mensur bir mukaddime ile başlayan Garibnâme, kâinatın yaratılışı ve aşere-i mübeşşere hakkında yazılmış kasideleri içeren uzun bir giriş bölümü ile devam eder. Eserin asıl kısmı on bâba ayrılmakta ve birinci bâbda Allah'ın birliği ve birliğin üstünlüğü, ikinci bâbda yer-gök, deniz-kara gibi çift şeyler, üçüncü bâbda dünya-insan-eşya üçlüsü gibi her bâbda o bâbın sayısı ile ilgili konular ele alınmaktadır (Kemikli, 2017, s. 125).

Şeyhoğlu Mustafa tarafından XIV. yüzyılın sonlarında mensur bir eser olarak kaleme alınan Kenzü'l-Küberâ ve Mehekkü'l-Ulemâ, Kutadgu Bilig'den sonra yazılmış ikinci siyasetnamedir. Devlet ve toplum idaresiyle ilgili verdiği bilgiler açısından kuruluş devri için önemli bir kitap olan eserde peygamberlerden ve geçmiş padişahlardan örnekler verilmiş, padişahların devleti kendi arzularına kapılmadan Allah'ın hükümlerine uyarak yönetmesi gerektiği üzerinde durulmuştur (Yavuz, 2010, s. 89).

II. Murad'ın oğlu II. Mehmed'e siyasi, sosyal ve ahlaki konularda öğütlerinden oluşan Nasihat-i Sultan Murad, padişah ile oğlunun karşılıklı konuşmalarını içermektedir. Eserde II. Murad, oğluna padişahların nasıl hareket etmesi gerektiği konusunda İskender-i Zülkarneyn, Hüsrev ve Nûşirvan gibi

meşhur hükümdarların hayatlarından örnekler vermekte, akli kılıca tercih ettikten sonra ikisinin bir arada bulunmasının daha kıymetli olduğunu söylemektedir. Eserin mukaddimesinde II. Murad döneminde padişahın maiyetine giren Venedik Elçisi Andrea Coscolo tarafından yazıldığı ve 1559 yılında torunu tarafından Türkçeye tercüme ettirilerek Kanuni Sultan Süleyman'a sunulduğu belirtilmektedir (Uçman, 2015, ss. 10-33).

Emir Unsuru'l-Maâlî Keykâvus'un, oğlu Geylan Şah için yazdığı Farsça mensur bir nasihatname olan Kâbûsnâme, Türk edebiyatında ilki XIV. yüzyılda ismi bilinmeyen bir kimse tarafından olmak üzere altı kez tercüme edilmiştir. Bu tercümeler içerisinde en meşhuru XV. yüzyılda yaşamış Mercimek Ahmed'e ait olanıdır. Eserde, Keykavus'un kitabın yazılış sebebini açıkladığı bir ön sözle din, ahlak, siyaset, adab-ı muaşeret, şiir, musiki, ticaret gibi çeşitli konulardan bahsedilerek öğütler verilmiştir (Gökyay, 1974, s. 18).

XV. yüzyıl şairlerinden Şeyhî'nin kaleme aldığı Harnâme isimli 126 beyitten oluşan mesnevi, Türk hiciv edebiyatının en önemli eserlerinden biridir (Kocatürk, 1964, ss. 208-211). Mesnevide öküzlerin dış görünüşlerine ve rahat hayatlarına özenen zavallı bir eşeğin başına gelen ibret verici olaylar ve pir eşeğin verdiği öğütler konu edilmektedir. Sinan Paşa'nın bu yüzyılda çok itibar gören mensur nasihatnamesi Maârifnâme (Tulum, 2013, ss. XXI-XXIII); Dede Ömer Rûşenî'nin terciibend şeklindeki nasihatnamesi ile Hamdullah Hamdî'nin dinî, didaktik, ahlaki konuları ele alan mesnevileri (Canım, 1989, s. 156) bu yüzyılın nasihat türündeki önemli eserleridir.

XVI. yüzyılda nasihatname türündeki eserlerde büyük bir zenginlik görülmektedir. Güvâhî'nin yazdığı Pendnâme, içerisinde bulunan atasözleri, deyimler, fıkralar, masallarla tamamen yerli özellikler göstermesi açısından Attar'ın Pendnâme'sinden ayrılır (Hengirmen, 1983, s. 7). Kınalızâde Ali Çelebi'nin bu yüzyılın en büyük ahlak kitabı olarak bilinen Ahlâk-ı Alâî'si (Canım, 1989, s. 158); Şemseddin Sivâsî'nin Nasihatnâme-i Şemseddin-i Sivâsî ile Mir'atü'l-Ahlâk ve Mirkatü'l-Eşvâk isimli eserleri; Gelibolulu Mustafa Âlî'nin Riyâzü's-Sâlikîn'i; Taşlıcalı Yahyâ'nın mesnevileri (Yeniterzi, 2007, ss. 449-453) bu yüzyılda yazılmış nasihat kitaplarından birkaç tanesidir.

XVII. yüzyılda yazılan nasihatnamelerde dinî, ahlaki, tasavvufi konuların yanında devlet işlerindeki çözülmeye bağlı olarak yönetimle ilgili sorunların da ele alındığı görülmektedir. Nev'i-zâde Atâyî'nin Nefhatü'l-Ezhâr ve Sohbetü'l-Ebkâr; Fazlî'nin Pend-nâme-i Fazlî adlı eserleri bu dönemde yazılmış nasihatnamelerden birkaçıdır (Kaplan, 2002, s. 795).

XVIII. yüzyılda Türk edebiyatının en bilinen nasihatnamesi olan Nâbî'nin Hayriyye adlı mesnevisi (Kaplan, 2008, s. 3); Sünbül-zâde Vehbî'nin Lutfiyye'si; Kuddûsî Ahmed Efendi'nin Pendnâme'si; Emîrî'nin Nasihatnâme'si (Yiğiterol, 2017, ss. 28-29) bu dönemin tanınmış nasihatnamelerine örnek verilebilir.

XIX. yüzyılda nasihat türündeki eserlere gösterilen ilgi önceki yüzyıllara göre oldukça azalmış, bu dönemde dinî, ahlaki konular kısa manzumeler biçiminde yazılmıştır. Ahmed Sûzî'nin Pendnâme-i Sûzî (Yeniterzi, 2007, s. 464); Şerîfî'nin Pend-i Gülistân-ı Şerîf adlı eserleri nasihatname geleneğinin son örnekleri olarak kabul edilebilir (Pala, 2006, ss. 409-410).

XIX. yüzyıldan sonra edebiyatımızda klasik tarzdaki nasihatnameler yerini Cumhuriyet'in ilanından sonra özellikle çocuklar ve gençler için kaleme alınan çeşitli eserlere bırakmıştır. Bu eserler içerisinde Ali Fuat Başgil'in (2012) "Gençlerle Baş Başa"; Mustafa Kara'nın (2022) "Gençlerle Gönül Gönüle"; Bilal Kemikli'nin (2023) "Oğul, Sen Sen Ol..." ve "Sen Sen Ol, Sevgili Kızım..." adlı eserleri gibi doğrudan öğüt verme geleneğini sürdürenlerin yanı sıra çocuklar için yazılmış şiir, masal, hikâye, roman

türlerindeki kitap kahramanları ve bu kahramanların yaşadığı olay ve durumlar aracılığıyla adil olmak, yardımsever olmak, vatansever olmak, büyüklerine saygılı olmak gibi değerlerin içselleştirilmesine katkıda bulunacak eserler (Ulun, 2022, s. 135) de vardır.

Çalışmaya Konu Olan Eserin Adı ve Müellifi

Nasihatnâme'nin yazma nüshasının başında "besmele" ve devamında yer alan "Nasihatnâme-i Mevlânâ Eşref Rahimehullah" ifadesinden Şeyh Eşref b. Ahmed'in ya da eserin müstensihisi Nasuh b. Ahmed'in esere Nasihatnâme ismini verdiği anlaşılmaktadır.

Nasihatnâme'nin müellifi Şeyh Eşref b. Ahmed'in kimliği ve yaşadığı tarihle ilgili eserlerindeki kayıtlar dışında kaynaklarda herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Şairin Fütüvvetnâme isimli mesnevisini neşreden Orhan Bilgin, Eşref b. Ahmed'in Eşrefoğlu Rûmî adıyla meşhur olan ve 874/1469'da ölen İznikli Abdullah b. Eşref'in babası olduğunu belirtmektedir. Rûmî'nin Eşrefoğlu diye anılmasını da o dönemde babasının tanınmış bir kimse olmasına bağlamaktadır. Eşref b. Ahmed'in eserlerini istinsah eden Nasûh b. Ahmed'in, eserlerin başına efendimiz anlamında "Mevlânâ" ibaresini yazması da bize Eşref b. Ahmed'in yaşadığı zamanın tanınmış mutasavvıf şeyhlerinden biri olduğunu göstermektedir (Bilgin, 1992, ss. IV-VI).

Şair Eşref b. Ahmed'in yaşadığı dönem kesin olarak bilinmemekle birlikte şair ve eseri ile ilgili elimizdeki tek tarih Nasihatnâme'nin de içinde bulunduğu mecmuanın istinsah tarihi olan 856/1452'dir. Orhan Bilgin, şairin bu tarihten biraz önce vefat etmiş olabileceğini belirtmektedir. İbretnâme isimli mesnevisinin başında yer alan "İbretnâme-i Mevlânâ Eşref şerrefe'llahu fi'd-dünyâ ve'lâhire bi hürmeti Seyyidinâ Muhammed'in ve âlihi ecma'in" ifadesi daha ziyade hayatta olan kimseler için kullanılan bir dua ifadesidir. Mecmua içindeki diğer mesnevilerde şairin ismi ile birlikte geçen "rahimehullah" ifadesi ise onun hayatta olmadığını göstermektedir. Bu bilgilerden yola çıkılarak İbretnâme'nin istinsahı sırasında hayatta olan şairin, diğer mesneviler istinsah edilmeden önce vefat ettiği söylenebilir (Bilgin, 1992, ss. IV-VI).

Şairin, -kaynaklarda künyesi Abdullah Rûmî b. Seyyid Ahmed Eşref b. Seyyid Muhammed Süyûfî (Mısırî) biçiminde anılan- Eşrefoğlu Rûmî'nin babası olması varsayımından hareketle Mısır'dan Anadolu'ya gelen bir aileye mensup olduğu kaydedilmektedir (Güneş, 2016, ss. 17-18). Eşrefoğlu Rûmî'nin büyükbabasının Mısırlı olduğu çeşitli kaynaklarda zikredilmektedir (Pekolcay ve Uçman, 1995, ss. 480-482). Bu bilgilerden şairin, XIV. yüzyılın son yarısıyla XV. yüzyılın ilk yarısında yaşamış, çocukluk ve gençlik yıllarının Ankara Savaşı ile birlikte gelen Fetret Dönemi'nde geçmiş olabileceği düşünülmektedir.

Eserin Nüshaları

Nasihatnâme'nin, biri M. Fuad Köprülü'den Yapı Kredi Bankasına intikal eden yazmalar arasında 155 varaklık bir mecmuada altı adet mesnevi ve bir terci ile birlikte (Demirbaş No:133) (107), diğeri Milli Kütüphane (a.3238/1)de kayıtlı iki nüshası vardır. Metin tesis edilirken Milli Kütüphane Nüshası düzensiz, dağınık ve sondan yüz beyit kadar eksik olduğu için Yapı Kredi Nüshası esas nüsha olarak kabul edilmiş, nüsha farklılıkları tez çalışmasında sayfa altlarında gösterilmiştir.

Nasihatnâme'nin içinde bulunduğu mecmuada sırasıyla yer alan eserler:

- 1.Başı noksan ve adı meçhul mesnevi, 1616 beyit
- 2.Fütüvvet-nâme, 444 beyit (Bilgin, 1992), (Güneş, 2016)
- 3.İbret-nâme, 856 beyit (Demir, 2003)

- 4.Ma'zeret-nâme, 371 beyit (Güneş, 2001)
- 5.Elest-nâme, 221 beyit (Tanrıverdi, 1998)
- 6.Nasihat-nâme, 503 beyit (Pehlivan, 2001)
- 7.Hayret-nâme, 118 beyit (Tan, 2003)
- 8.Münâcât-nâme, (terci biçiminde) 445 beyit (Tan, 2003)

Eserin Yazılış Tarihi

Nasihatnâme'nin müellifi Şeyh Eşref b. Ahmed'in yaşadığı tarih kesin olarak bilinemediği gibi eserin yazılış tarihi ile ilgili de kesin bir bilgiye ulaşmak mümkün olmamıştır. Şeyh Eşref b. Ahmed'in diğer eserlerinin ve Nasihatnâme'nin de içinde bulunduğu mecmua 856/1452 yılında Nasuh b. Ahmed tarafından istinsah edilmiştir.

Şekil Özellikleri

Şeyh Eşref b. Ahmed'in Nasihatnâme'si 503 beyitten oluşan bir mesnevidir. Aruzun "fâ 'i lâ tün/ fâ 'i lâ tün/ fâ 'i lün" kalıbıyla yazılan eserde çeşitli konularda dinî, ahlaki öğütler verilmektedir. Ancak eserde konular dağınık bir şekilde verilmiş, herhangi bir sınıflandırma ya da başlıklandırma yapılmamıştır.

İmla ve Dil Özellikleri

Şeyh Eşref b. Ahmed'in Nasihatnâme isimli mesnevisi Eski Anadolu Türkçesi Dönemi'ne ait dil ve imla hususiyetleri göstermesi bakımından önemli bir eserdir. Eserin eski Türkçe yazı diline ait bazı özellikleri ihtiva etmesi de dikkat çekicidir (Mansuroğlu, 1951, ss. 221-225). Eserin metni harekeli değildir, yanlış okunabilecek bazı yerlerde şair ya da müstensih hareke koymayı uygun bulmuştur. Metinde tespit edebildiğimiz imla ve dil özellikleri aşağıda verilmiştir.

Türkçe kelime ve eklerde vezne dikkat edilmeksizin –e sesi, "ı" elif harfi ile gösterilmiştir (Mansuroğlu, 1951, s. 221; Gülsevin ve Boz, 2019, s. 25-26).

جَدَّالَ	ciddile	بيلمايسين	bilmeyesin
سَاجَه	seçe	داكل	degül

Metinde kısa heceye tekâbül etmesine rağmen kelimelerin ilk hecesinde bulunan a ünlüsü "â" biçiminde yazılmıştır (Gülsevin ve Boz, 2019, s. 23).

آنى	anı	آياق	ayak
آدى	adı	آدوك	aduñ

Metinde bazı kelimelerin sonundaki +dAn eki tenvin ile gösterilmiştir.

خَقْدَا	Hakdan	الدَا	elden
---------	--------	-------	-------

Metindeki bazı Türkçe kelimeler hem harekesiz hem vokalsiz yazılmıştır.

دَنَمَز	dönmez	يَلْدَشَى	yoldaşı
سَيَلْمَكْدَه	söylemekde	كَرَاكْدَى	göregeldi

Metinde şart eki –sA ister uzun ister kısa heceye tekâbül etsin çoğunlukla "ı" elif harfiyle yazılmıştır.

اَيْتَسَا	itse	اچسا	açsa
اولوريسا	olurise	اولسا	olsa

Çoğul eki +IAr uzun heceye tekâbül ediyorsa “l” harfiyle birlikte “لار” biçiminde yazılmıştır.

قوللار	kullar	آنلار	anlar
يخسوللار	yohsullar	گئلار	gelenler

Metinde üstâd, pâdişâh, bed-i nâm, bünyâd, dîdâr, yâdigâr kelimelerindeki “d” harfinin üzerine 700/1300 yıllarına kadar kullanılan Farsça bir imla kaidesine uyularak nokta konulmuştur.

بذنام	bed-i nâm	استاذ	üstâd
ديدار	dîdâr	پادشاه	pâdişâh
بنياد	bünyâd	يادگار	yâdigâr

Emr-i ma'rûf, emr-i münker, dâr-ı huld, fi'l-i yoz, fi'l-i sâdık terkipleri yazılırken izâfet kesresini gösteren “ى” ve “و” harfleri konulmuştur.

امرو منكر	emr-i münker	امرى معروف	emr-i ma'rûf
فعلى يوز	fi'l-i yoz	امرو معروف	emr-i ma'rûf
فعلى صادق	fi'l-i sâdık	دارى خلد	dâr-ı huld

ñ için bazı yerlerde “ك” bazı yerlerde “ڭ” harfi kullanılmıştır.

اوگوئي	ögüñi	سا	saña
انوك	añuñ	اڭلامسك	añlamasañ
كوڭلۇڭه	göñlüñe	دڭلايسين	diñleyesin

Metinde g sesi için bazen “ك” bazen “ڭ” kullanılmıştır.

مكر	meger	دڭول	degül
كردي	girdi	كر	ger

Türkçe kelimelerde ç sesi yerine bazen c “ج”, p sesi yerine bazen b “ب” kullanılmıştır (Mansuroğlu, 1951, s. 220-221; Gülsevin ve Boz, 2019, ss. 31-33).

كچمز	geçmez	طبسك	tapsañ
هيچ	hiç	هب	hep
قونب	konup	اج	aç

Eserde Eski Türkçe Dönemi’nden Eski Anadolu Türkçesi ve Osmanlı Türkçesi Dönemi’ne taşınan bazı kelimeler kullanılmıştır (Mansuroğlu, 1951, ss.224-225).

اوک	ög	بيتي	biti
بلو	bilü	اوچمق	uçmak
طاکلا	tañla-	طامو	tamu
اکارو	añaru	قنى	kanı
کنکل	kengel	يیغ	yıg
اصى	assı	ایروق	ayruk
قاقیمق	kakımak	ایو / ایلک	eyü/eylük
قایو	kayu	یوو	yavu
من	men	اڭدن	öñdin

tut- fiili bir yerde “د” (d), bir yerde “ط” (t) harfiyle; tat kelimesi sadece bir yerde “طاط”, mesnevinin diğer yerlerinde “طات” biçiminde yazılmaktadır. Bu durum bize o dönemde kelimenin iki şekilde de yazıldığını göstermektedir (Gülsevin ve Boz, 2019, s. 33).

Eski Anadolu Türkçesinde normal ünlülerin dışında “e” ile “i” arasında bir ses olan kapalı e sesinin kullanımı ile ilgili Nasihatnâme metninde tespit ettiğimiz özellikler şu şekildedir (Öztürk, 2017, s. 43):

Metinde kapalı e sesi, aşağıdaki örneklerde i (ى) ünlüsüyle yazılmaktadır.

ايرى	irdi	سيل	sil
ييل	yil	يير	yir
كيرو	girü	ديسك	diseñ

İstanbul ağzında i ünlüsüne dönüşmüş olan sesin aşağıdaki kelimelerde Eski Türkçede olduğu gibi e ünlülü şekli görülmektedir.

ايو	eyü	كاین	geyen
-----	-----	------	-------

Kapalı e sesinin et-/it- fiilinin yazımında iki şeklinin de kullanıldığı görülmektedir.

ايتمه	itme	اتمکل	etmegil
ايدريسه	iderise	اتمايسر	etmeyiser

Türkçe kelime kök ve gövdelerinde yuvarlaklaşma yaygındır. Bugün düz kullanılan bu kelimeler Eski Türkçe ve Eski Anadolu Türkçesinde yuvarlak olarak kullanılmaktaydı (Öztürk, 2017, s. 46).

ارتوق	artuk	التون	altun
ازوق	azuk	ازغون	azgun

Eklerde yuvarlaklaşma yaygındır.

كلور	gelür	شوبهسوز	şübhesüz
بيلمدوك	bilmedügüñ	عمروموز	ömrümüz

Bugün “ö” olan sesin “e” şekli de görülmektedir.

ايلمى	eyle mi	eyle mi (eyle mi olur)
-------	---------	------------------------

Kalın sıradan kelimelerde “ط” harfinin kullanıldığı görülmektedir (Gülsevin ve Boz, 2019, 33).

تون	ton	قطوز	kutuz
طوكوز	toñuz	طولو	tolu
طوغر	togar	طوغن	togan

Bazı kelimelerde iki ünlü arasındaki ötümsüz seslerin ötümlüleştiği, bazı kelimelerde ise ötümlüleşmediği görülür (Gülsevin, 2019, ss. 43-45).

طدینی	tadını (tat)	اوقيمقلقى	okımaklık (okımaklık)
ارتوغینی	artugını (artuk)	اورتقى	ortakı (ortak)
ایشیدر	işidür (işit-)	ایاقی	ayakı (ayak)
انجدرسك	incidürseñ (incit-)	لايقوك	lâyıkuñ (lâyık)
كوجى	güci (güç)	آزوقوڭى	azukunı

İki ünsüzle biten bazı yabancı kelimeler aynen kullanıldığı gibi bazen bu iki ünsüz arasında bir ünlü sesin türediği de görülür.

خير	hayır (hayr)	حكوم	hüküm (hükm)
-----	--------------	------	--------------

İkinci hecesinde dar ünlü bulunan bazı kelimeler ünlü ile başlayan bir ek aldıklarında vurgusuz orta hece ünlüsünün düştüğü görülür.

boynun (boyun)	بوینون	göñlüñe (gönül)	گوکلوکه
		oglına (ogul)	اوغلینه

“Ne” zamiri ve sonrasında gelen ünlü ile başlayan fiiller arasında geçişme görülmektedir (Gülsevin ve Boz, 2019, s. 47).

n’idesin	نیدسین	n’eyledüñ	نیلدوک
		n’etdüñ	نتدوک

İlgi eki olan –KI kalın sırada kalın kullanılmıştır.

andaki	اندقی
--------	-------

Emir kipi 2. teklik kişi eki –GII şeklinde; 2. çokluk kişi eki –(U)nUz biçimindedir (Gülsevin, 2011, s. 105).

itgil	ایتگل	bilgil	بلگل
dimeñüz	دیمه گز	tutgil	طوتغل

Görülen geçmiş zaman II. teklik kişi eki –dU–ñ biçimindedir.

bilmedüñ	بیلدوک	tatmaduñ	طاتمداک
----------	--------	----------	---------

Geniş zaman 3. teklik kişi eki – (V) r biçimindedir.

bulınur	بولینور	sorılır	صوریلور
gelür	کلور	olur	ولور

Bildirme ekinin hem +DUr hem dUrUr biçimi kullanılmıştır.

hor durur	خوردور	fetvâdur	فتوادور
ol durur	اولدور	diyendür	دیندر
dizip durur	دیزیدور	dimiş midür	دیمشیدور

Geniş zaman ekinin I. çokluk kişi olumsuz şekli olarak –mA–z–Uz kullanılmıştır (Gülsevin, 2011, s. 92).

yimezüz	ییمزوز	dimezüz	دیمزوز
---------	--------	---------	--------

III. teklik kişi iyelik eki +(s)I daima dar ünlülüdür (Gülsevin, 2011, s. 12).

arzusu	ارزوسی	sözi	سوزی
öñi	اوکی	soñı	صوکی
oglı	اوغلی	kamusu	قموسی

+IIK isimden isim yapma ekinin ünlü uyumuna girdiği görülmektedir (Gülsevin, 2011, s. 117).

dostlık	دوستلق	eylük	ایلوک
yavuzlık	یاووزلق	birlik	برلك
kullık	قوللق	dirlik	درلك

Geniş zaman 1. teklik kişi eki –(V)rIn biçimindedir (Gülsevin, 2011, s. 92).

severin	سورین
---------	-------

İstek kipi 1. teklik kişi – (y)AyIn biçimindedir (Gülsevin, 2011, s. 105).

kılayın	کیلەیین	söyleyeyin	سویله یه ییین
---------	---------	------------	---------------

Gelecek zaman 3. teklik kişi eki –(y)IsAr biçiminde görülmektedir (Gülsevin, 2011, s. 100).

sorısar	صوریسر	olısar	اولیسر
itmeyiser	ایتمه ییسر	olmayısar	اولمه ییسر

Zaman zarf-fiil eki –(y)lcAK biçiminde görülmektedir (Gülsevin, 2011, s. 125).

اوليجك	ölcek	كليجك	gelicek
--------	-------	-------	---------

Metinde bağlama zarf-fiil eki olarak –(y)Up ve bu ekin genişletilmiş şekli olan –(y)UbAn (Gülsevin, 2011, s. 132) kullanılmaktadır.

صانوبن	sanuban	قويوب	koyup
صاتوبن	satuban	طوتوب	tutup
الدانوبن	aldanuban	اولوب	olup

Muhtevâ Özellikleri

Şeyh Eşref b. Ahmed'in mesnevisi genel anlamda dinî, ahlaki öğütlere yer veren bir nasihatnamedir. Eserde komşuluk, arkadaşlık, ticaret gibi günlük hayatla ilgili konularda evrensel ahlak kurallarının yanı sıra ayet ve hadislerle telmih yapılarak dinî öğretilere de yer verilmiştir. Şair teşbih, mecaz ya da hikâyelere yer veren edebî bir anlatım yerine öğütlerini doğrudan vermeyi tercih etmiştir.

Eserde öğütler belli başlıklar altında toplanmadan gelişigüzel bir şekilde sıralanmıştır:

Çün dilüñde didüñ Allah ekberi

Ciddile tüt tütma dîni serseri

Nasihatnâme'sine bu beyitle başlayan şair; her işi ciddiye alarak yapma, insanların arkalarından konuşarak onları kötülememe, suçunu itiraf edip özür dileyen kişiyi affetme, tanınmayan kişilerle yola çıkmama, sırrı herkesle paylaşmama, kendi yararı için başkalarına zarar vermeme, ticarete adil davranma, cömertliğin cimrilikten üstün olduğu, konuşurken sözlerini özenle seçme, iyi niyetle hareket etme, düşmanı etkileyecek şekilde tavır takınma, düşman karşısında gafil bulunmama, eve konuk olarak gelen kişilere iyi davranma, duyduğu her şeye inanmama, israfın haram olması, yetim ve fakiri koruma, çevredekilere iyi davranma, verilen sözde durma, yalan ve hileye başvurmama, ihtiyaç duyulmayan bir şeyi ihtiyacı olana verme, güzel ahlak ve edebin asil ve zengin olmaktan daha kıymetli olması, her konuda insaf dairesi içinde davranma, kişilerden başaramayacakları işler beklememe gibi konular üzerinde durmaktadır.

Eserde ahlaki öğütlerin yanı sıra dinî konularda öğütler verilirken ayet ve hadislerle telmihler, bazen de iktibaslar yapılmıştır.

Hakk emânet virdi saña ol emîn

Hâyin olma "lâ yühıbbü'l-ğa'inîn" (84)

"...Allah hainleri sevmez." (Feyizli, 2013, s.183) Enfâl 8/58. ayetten iktibas yapılmıştır.

Hakk didi çün sen sözün bilmeyesin

Sen namaza hiç yakın gelmeyesin (108)

"Siz sarhoş iken ne söylediğinizi bilinceye kadar, ... namaza yaklaşmayın" (Feyizli, 2013, s.84) Nisâ 4/43. ayetin ilk kısmına telmih yapılmıştır.

Bilmedün mi hakk didi Peyğamberi

Her ne getürse aluñ gelüñ didi (182)

Yıgınuñ andan ki yıgıdı ol sizi

Şübhesüz v'allâh bu durur Hakk sözi (183)

"...Peygamber size ne verdiyse onu alın, neyi de yasak ettiyse ondan vazgeçin..." (Feyizli, 2013, s. 545) Haşr 59/7. ayete telmih yapılmıştır.

Nesne şorsañ saña gereklüyü şor

Tâ ki cennetde ola saña kuşur (326)

"...Size açıklandığı takdirde sizi üzecek olan şeylere dair soru sormayın..." (Feyizli, 2013, s. 123) Maide 5/101. ayete telmih yapılmıştır.

Gâh elüñle gâh dilüñle di haqı

Bâri olmazısa göñülde okı (140)

"Sizden kim (sünnetimize uymayan) bir münker görürse (seyirci kalmayıp) onu eliyle düzeltsin. Buna gücü yetmezse diliyle düzeltsin. Buna da gücü yetmezse kalbiyle buğzetsin. Bu kadarı imanının en zayıf mertebesidir." "Müslim, 'İman', 78"; "Nesai, 'İman', 17" hadisine telmih yapılmıştır.

Dîni dünyeye viren mağbûn ola

Rüşveti alan viren mel'ûn ola (156)

"Resulullâh rüşvet alan, rüşvet veren ve aracılık eden kimseyi lanetlemiştir." "Ahmed b. Hanbel, 'Müsned', 37/85 no. 22399" hadisine telmih yapılmıştır.

Şuçı idüb şuçını yiren kişi

Şöyledür kim itmemişdür ol işi (257)

"Günahıtan tevbe eden bir günah işlememiş gibidir." "İbn Mace, 'Zühd', 30" hadisine telmih yapılmıştır.

Allah'ın ve Peygamber'inin yolundan gitmek, şeytanın hilelerine kanmamak, töreye kul olmamak, Kur'ân ve hadisten deliller getirerek konuşmak, hakka bâtil, bâtila hak dememek, Hakk'ın razı olduğu ilimleri öğrenmek, hayattayken öbür dünya için hazırlık yapmak, Allah'ın verdiği nimetlere nankörlük etmeyip şükretmek, Allah'ın emirlerini yerine getirene yardımcı olmak, dünya malına değer vermemek, Allah'tan başka kimseden korkmamak, zalimle birlik olmamak, hayattayken öbür dünyada işe yarayacak ameller işlemek, Allah'ın insanları yeryüzüne doğru yoldan giderek ebedî mülke hazırlık yapmak için gönderdiğini ve hayatın bir rüya gibi geçici olduğunu bilmek, yanlıştan ölüm gelmeden dönmek, ölümü unutmamak, dünyadan giderken iyi bir ad bırakmak gibi dinî konularda öğütler verilmiştir.

Bazı beyitler söyleyiş değeri ve içerdiği hikmet bakımından atasözü değerindedir. Nasihatnâme'de telmih yapılan atasözlerinin tümü tespit edilememişse de benzerlik kurulabilen örnekler şunlardır:

Ata oğul burnunıla koğmaya

Oğul ata göziyle bakmaya (103)

Dir ögüñi sermâyeñ elde iken

Kış yarağın idegörgil yaz iken (137)

Bisleme şerri ki şerden şer biter

Kim Tat oğlı Tat olur Tatar Tatar (352)

Şerri şerre karşı itmek şûm ola

Kanı kanıla yuyan meyşûm ola (425)

Bu beyit günümüzde "Kanı kanla yumazlar, kanı suyla yurlar." atasözünü hatırlatmaktadır.

Çün iki yâr birlige bitmiş ola

Ortadan vahşet kamu gitmiş ola (485)

Bu beyit, mana bakımından "İki gönül bir olunca samanlık seyrân olur." atasözünü hatırlatmaktadır.

Şeyh Eşref b. Ahmed, mesnevisinin yaklaşık son iki yüz beytini anne baba hakkı, eş seçimi ve eşlerin birbirlerine karşı tutum ve davranışları, çocuk eğitimi ve terbiyesi gibi aile hayatı ile ilgili konulara ayırmıştır:

-Çocuk terbiyesi,

Dime and iç oğlana oğlan olan

Korkusundan and içer gerçek yalan (371)

Oynamakdan yığma bitürse işin

Koma çirkin işlere döke yaşın (373)

-Çocuk eğitimi,

Geh okımağ geh yazu 'ibret-mişâl

Tâ ki göñlin almaya anuñ melâl (386)

Geh kalem divid kâğıd eglenmege

Geh fikir de biraşın emege (387)

-Eş seçimi ve eşlerin birbirlerine karşı tutum ve davranışları,

Çün iki yâr birlige bitmiş ola

Ortadan vahşet kamu gitmiş ola (485)

'Ayba 'aybuñ eylügedür eylügüñ

Aña sögmek saña olur dir ögüñ (486)

Cinsile cins hoş olur uşûl düşer

Dirlik olmaz çünkü cinsinden şaşar (495)

-Evlatların ebeveynlerine olan hakları,

Žâyi' itme ata ana hakkını

Kiçilikde şakladı anlar seni (303)

Şair, çocuk eğitimi ile ilgili yazdığı beyitlerde soru sormanın adabı, edebî mal ve soydan üstünlüğü, görevlerini yerine getirdikten sonra çocukların oyun oynamasına izin verilmesi, çocuklara öncelikle Allah yolunun ve Peygamber sünnetinin öğretilmesi, sanat öğrenmenin alet yapmaktan üstünlüğü, çok ödev vermenin çocukta bıkkınlığa sebep olacağı gibi konular üzerinde durmaktadır.

Nasihatnâme'de Yer Alan Lugazlar

Şeyh Eşref b. Ahmed, mesnevide çocuk eğitimi ile ilgili görüşlerini sıralarken çocukların dersten sıkıldıkları zaman hem dikkatlerini dağıtmak hem de zihinlerine işlerlik kazandırmak amacıyla bilmece sorulabileceğini söylemektedir. Çocuklara bildiklerinde şaşıracakları bilmeceler sorulması, bilemediklerinde usanacakları zor bilmeceler sorulmaması gerektiğini vurgulayarak eğitimde kullanılacak bilmecelerin özelliklerine de dikkat çekmektedir.

Eserde konular belli başlıklar altında tasnif edilmediğinden şair, lugazlara yer verdiği beyitler için de bir adlandırma yapmamıştır.

Diyessin işbu sözün ma'nâsı ne

Fıkr idüb tâ kim gele ma'nâsına (388)

Şunı añ kim bilicek gey tañ gele

Bilmeyenler ortada uşañ gele (389)

Kim cilâ ola anuñ ol fikrine

Fikri yardım olsa gerçek zıkrine (390)

İşid imdi birkaç emşelden hafa

Țıfl olanlar zıhnine virür şafa (391)

Şeyh Eşref b. Ahmed, lugazları sormaya bu beyitlerle başlamakta ve sorduğu sorular için “emselden hafa” ifadesini kullanmaktadır. Amil Çelebioğlu ve Yusuf Ziya Öksüz (1995, s. 7), bilmece isminin yanı sıra bu anlamda bazı yörelerde tanıtmaca, atlı mesel, atlı hekât, bilmeli matal, mesel, masal, metel, matal gibi tabirlerle de karşılaşıldığını belirtmektedir. Şairin de “emsel” kelimesini bu manada kullandığı düşünülmektedir.

Şeyh Eşref b. Ahmed, Nasihatnâme’de bilmece ya da lugaz ifadesini kullanmamıştır ancak sorduğu soruların manzum olması, aruz vezniyle yazılması ve soruluş biçimiyle lugaza benzemesi açısından bu makalede lugaz olarak adlandırılması uygun görülmüştür. Klasik Türk şiirinde “lugaz” kelimesi bilmece anlamında kullanılmış ve bazı şairler divanlarının son kısmında “elgaz” veya “lugazat” başlığı altında yazdıkları lugazlara yer vermişlerdir.

Lugaz kelimesinin türetildiği Arapça “lağz” sülasî mastarı, “çöl faresinin saklandığı yerin bulunmaması için yuvasını labirent gibi eğri büğrü kazması; saptırmak, sözün maksadını gizlemek, şaşırtmalı söz söylemek” anlamlarına gelmektedir. Lugaz ise “çöl faresinin yuvası, gidilmesi zor olan eğri büğrü yol; derin sır, bilmece, zekâ oyunu” gibi anlamlarda kullanılmaktadır (Durmuş, 2003, ss. 221-222). Kelime, Türkçe sözlüklerde bir edebiyat terimi olarak “bilmece, bulmaca, yanıltmaca” (Devellioğlu, 1993, s. 554), “eski divanlarda aruzla, halk edebiyatında hece vezniyle düzenlenmiş olan manzum bilmece” (Ayverdi, 2005, s. 747) biçiminde tanımlanmaktadır.

Taşköprizade Mehmet, Mevzûâtü’l-ulûm adlı eserinde “ilmü’l-elgaz” başlığı altında lugaz hakkında bilgi vermektedir: “Beyan ilminden olan lugaz ve muammada maksat, sorulan şeyi gizlemektir. Lugazda maksat, hariçte mevcut olan ismi; muammada ise bir şeyin ismini, zatını kastetmeden sormaktır. Beyan ilminde istenen anlatımın açık olmasıdır ki burada aksi bir durum vardır. Ancak sorulan şey her ne kadar gizli tutulmaya çalışılsa da o şeyin anlaşılması için anlatım vuzuha muhtaçtır.” (Kemaleddin Mehmet Efendi, 1313, ss. 298-299)

Mütercim Âsım Efendi, lugaz kelimesini Fars edebiyatındaki ismiyle “çîstân” başlığı altında vermekte ve bir bilmece türü olarak tarif etmektedir: “Çîstân: Sîstân vezninde. Çîst ve ân’dan

mürekkeptir. Bilmece ve yanıltmaç tabir olunan kelimattandır. Nedir o diye istifsar olunmakla cîstân ile tesmiye olundu. Arabî'de lugaz, uglûte ve ahciye dahi denir. Mahiyet ve hakikat manasına gelir ki mâbihi's-şey hüve ile maruftur." (Öztürk ve Örs, 2022, s. 145)

Kaynaklarda lugaz ile muamma arasındaki farka dikkat çekilerek lugaz, klasik Türk şiirinde bir nesnenin ayırt edici özelliklerinin çeşitli söz oyunları ile vurgulanarak o nesnenin adının sorulduğu bilmece türünde tanımlanmaktadır. Muammada ise sadece Allah'ın isimleri ve insan isimlerinin konu edildiği belirtilmektedir (Kartal, 2021, s. 359; Bilgegil, 1989, s. 273; Saraç, 2019, s. 290; Çelebioğlu ve Öksüz, 1995, s. 17). Lugazların boş zamanları eğlenceli ve faydalı bir şekilde geçirmek, sanat kabiliyetini göstermek gibi sanatsal amaçlarla ya da bir konuyu öğretmek, zihin pratiği yaptırarak muhatabın düşünme gücünü geliştirmek, bir ilim dalında çözümü zor meseleleri ortaya koymak gibi didaktik amaçlarla oluşturulduğu söylenebilir (Durkaya, 2021, ss. 1156-1157).

Hız. Peygamber, bir gün yanındaki sahabelere yapraklarını dökmeyen ve müslümana benzeyen ağacın, ağaçlar içinde hangisi olduğunu sorar. Kimsenin bilememesi üzerine cevabı kendisi hurma ağacı olarak verir. Hız. Peygamber'in dikkat çekme, zekâ ve kavrayış düzeyini geliştirme gibi yararları sebebiyle lugaz üslûbunu kullanması İslam âlimlerinin dikkatini çekmiş ve lugaz üslûbu bir öğretim metodu olarak kullanılmaya başlanmıştır (Durmuş, 2003, s. 221). Şeyh Eşref b. Ahmed de Nasihatnâme'de bilmece türünden sonra aşağıdaki beyitlerle Hız. Peygamber ile sahabeler arasında geçen bu olayı hatırlatmaktadır:

Bil Resûl şınadı aşhâb zihnini

'Arza kıldı bir ağacın adını (412)

Her biri bir dürlü virdiler cevâb

Tâ göreler kankısınıñdur şevâb (413)

Kaynaklar Arap edebiyatında ortaya çıkan lugazın Fars edebiyatı yoluyla Türk edebiyatına geçtiğini belirtmektedir. Genellikle manzum olan lugazlar aruzun çeşitli kalıplarıyla yazılmışsa da "Fâ 'i lâ tün/ fâ 'i lâ tün/ fâ 'i lün" kalıbı daha çok tercih edilmiştir. Gazel veya kıt'a tipi kafiyeleşen lugazlar olmasına rağmen mesnevi şeklinde yazılan lugazlar çoğunluktadır. Lugazların hemen hepsi "ol ne isim", "ne acep isim" (Uzun, 2003, s.222), "ol nedir kim", "nedir ol kim", "bir acayip nesne gördüm" (Çelebioğlu ve Öksüz, 1995, s.18) gibi ifadelerle başlar.

Türk edebiyatında aynı zamanda sözlü kültür ürünü olan bilmece türünün ne kadar eski dönemlere dayandığını tespit etmenin zorluğu ortadadır. Ancak lugaz üzerine yapılan çalışmalarda lugazın Türk edebiyatında Çağatay sahasında XV. yüzyılda etkili bir şekilde kullanıldığı, Sekkâkî (ö. XV. yy.), Şiban Han (ö. 1510), Ali Şir Nevâî (ö. 1501) ve Sâ'nî'nin (ö. XVI. yy.) divanlarında lugazlara yer verdikleri; Anadolu sahasında ise tespit edilebilen ilk lugaz örneklerinin Dede Ömer Rüşenî (ö. 1486-1487), Ahmet Paşa (ö. 1496), Fânî Dede (ö. 1504), Ahmed-i Rıdvân'a (ö.1528-1538) ait olduğu belirtilmektedir (Alkan, 2020, s. 19; Durkaya, 2021, s. 1159; Uzun, 2003, s. 223). Şeyh Eşref b. Ahmed'in Nasihatnâme'yi hangi tarihte yazdığı kesin olarak bilinmese de Nasihatnâme'nin de içinde bulunduğu mecmuanın Nasuh b. Ahmed tarafından 1452 yılında istinsah edildiği bilinmektedir. O halde Nasihatnâme'deki lugazların 1452 yılından önceki bir tarihte yazıldığı belli olduğuna göre Şeyh Eşref b. Ahmed'in lugazlarını Türk edebiyatında Anadolu sahasındaki ilk lugaz örnekleri arasında kabul etmek gerekmektedir. Ancak lugaz konusunda yapılan çalışmaların hiçbirinde Nasihatnâme'de yer alan lugazlardan bahsedilmemektedir.

Nasihatnâme’de lugazların yer aldığı beyitler mesnevinin bütünlüğünü bozmayacak şekilde yine mesnevi biçiminde ve eserin bütünündeki aruz kalıbıyla yazılmıştır. Eserde 392-410. beyitlerde 10, 422 ve 423. beyitlerde 2 lugaz olmak üzere toplam 12 lugaz bulunmaktadır.

Şairin lugazlarının ilki “işbu nedür, şol nedür” ifadesiyle, bazı lugazlar “ol nedür kim, ol ne ...dır, kankı ...dır” ifadeleriyle başlamaktadır. Bazı lugazlarda ise herhangi bir başlangıç ifadesine yer verilmemiştir; bu kısımlarda konu ve söyleyiş değiştiği için yeni bir lugaza geçildiği düşünülmektedir. 411. beyitteki “Añla bunı on misâldür kâmile” ifadesinden bu kısımda on adet lugaza yer verildiği anlaşılmaktadır. Sonraki beyitlerde çeşitli konularda dinî, ahlaki öğütler devam ederken 422-423. beyitlerde birbiriyle bağlantılı iki lugaz örneği daha yer almaktadır. Bu şekilde eserde toplam 12 adet lugaza yer verildiği görülmektedir. İlk lugaz tek beyitten, diğer lugazlar ise iki beyitten oluşurken 422 ve 423. beyitlerde birbiriyle bağlantılı birer adet lugaz bulunmaktadır.

Eserin bütününe olduğu gibi lugazlarda da sade, anlaşılır bir dil kullanılmıştır. Çoğunlukla Türkçe kelimelere yer vermekle birlikte günlük dilde yaygın olarak kullanılan az sayıda Arapça, Farsça kelime de bulunmaktadır.

Çözümenebilen lugaz örneklerinden hareketle mesnevide yer alan lugazların genellikle nar, incir, göz, ayna gibi gizlenen somut bir nesnenin adını, teşbih ve teşhis sanatlarından yararlanarak verdiği ipuçlarıyla buldurmaya amaçlayan mana lugazları (Durmuş, 2005, s. 221) olduğu düşünülmektedir.

Diyetin kim işbu nedür şol nedür

Kim şadef tolu tolu dür-dânedür (392)

Tek beyitten oluşan bu ilk lugazda sorulan nesne, içi inci taneleriyle dolu bir sadefe benzetilirken lugazın cevabı olduğu düşünülen “nar” tanelerinin ıslak ve parlak görünüşü ile sadef içindeki inci tanelerinin görünüşü arasında ilgi kurulmuştur.

İki ikiz bir karından koñşılar

Toğalıdan bir birin görmediler (401)

Şâdıyla kayguda bile acır

Hâl budur kim ikisinüñ kaşdı bir (402)

Bu lugazda ise sorulan nesnenin ipuçları sıralanırken kişileştirme sanatından yararlanılmıştır. Lugazın cevabı olduğu düşünülen “göz”, doğduklarından beri birbirini görmeyen, birlikte üzülen, birlikte sevenen ikiz komşular biçiminde tarif edilmektedir.

Şeyh Eşref b. Ahmed’in diğer lugazlarının çözümlemesini işin erbabına bırakarak lugazların yer aldığı beyitleri aşağıda veriyoruz:

Diyetin kim işbu nedür şol nedür

Kim şadef tolu tolu dür-dânedür (392)

Ol ne ‘avratdur ki hiç er görmedi

Yıldı biñ kız toğurur gökçek dadı (393)

Açsa ağzın anası ağu saçar

Kızlarınuñ tutağından bal tamar (394)

Ƙankı 'avratdur burusı tıtıcaƙ
Mamu burar başına urur omaƙ (395)
Urduğınca toğurur oğlanları
Toñlu toğarlar düşer ƙaftanları (396)
Ol nedür kim bir ƙarından biñ toğa
Biñi dağı egzü kor açılmağa (397)
Her birisi ƙan içici uğrıdur
Atası yok Haƙƙ yolında toğrıdur (398)
Yirde yetdi buncadan berü ulu
Çıƙdı sînden tonı cennet ƙoƙulu (399)
Kim görürse yapışur ayağına
Dege diyü tuğağum tuğağına (400)
İki ikiz bir ƙarından ƙoñşılar
Toğalıdan bir birin görmediler (401)
Şâdıyla ƙayğuda bile acır
Hâl budur kim ikisinüñ ƙaşdı bir (402)
Ol nedür kim cümle haƙ anı bilür
Günde elli kez toluban boşalur (403)
Tolsa tolar nesne ƙalmaz gedigi
Boşalıcaƙ gizlenür içindeki (404)
Ol nedür kim cümle haƙı yañsılar
Geh apaƙlu ƙarı geh on dört yaşar (405)
Geh ƙocadur gâh ƙundağda emer
Geh güzeldür geh göresin bir deber (406)
Ol nedür kim yük getürmez üstine
Dürlü zağmı urmasañ yüregine (407)
Dört ayaklu iki başlu cânsız ol
Yük götürse şâd olur yüksüz melûl (408)
Ƙankı ulhâdur ki ok bizler toƙır
Gey hüner-bendligi şûretde haƙîr (409)
Gey faƙîrdür durmaz işler dâimî
Göñli ırağda kevetdür dâimî (410)
Añla bunı on mişâldür kâmile

Bunı bilen ayruğına yol bula (411)

ƘanƘı ƣondur görmedi derz'ignesi

Birdür anuñ etegiyle yaƣası (422)

Bunı geyen bir yigitdür arıca

Ayaƣı yok yidügi yirde şıca (423)

Eserin Bitişı

Şair, Nasihatnâme'sini, nasihat isteyen kişinin şeyhler sofrasından yemek yemiş gibi olduğunu belirttiikten sonra nasihatı tutan kişinin de cennette Allah'ın cemalini seyredeceğı müjdesiyle tamamlıyor.

Hıyuuñ eyü çün nasîhat istedüñ

Bil meşâyiğ şofrasında hun yidüñ (501)

Bilmeseñ yol ƣutmasañ yön hayruña

Dîve uydun n'eylesün mürşid saña (502)

Çün nasîhat bunda dutduñ yâdigâr

Ahîretde lâıyıkun oldı didâr (503)

Sonuç ve Tartışmalar

Türk edebiyatında sözlü döneme kadar uzanan nasihat etme, özlü söz söyleme ihtiyacı İslami dönemde edebî bir gelenek hâlini almış ve İslam etkisinde verilen ilk eserlerden itibaren nasihatname türünde pek çok eser kaleme alınmıştır. Bu eserler içerisinde Şeyh Eşref b. Ahmed'in Nasihatnâme adlı mesnevisi, Eski Anadolu Türkçesi Dönemi'ne ait dil ve imla özelliklerini taşıması açısından dikkate değer bir eserdir. Eserin 1452 yılında istinsah edildiğı bilgisinden hareketle XIV. yüzyılın ikinci yarısı ile XV. yüzyılın ilk yarısında kaleme alındığı söylenebilir. Şeyh Eşref b. Ahmed'in Nasihatnâme'sinden ve diğer eserlerinden zamanının önemli şeyhlerinden biri olduğu anlaşılmağa birlikte kimliğı ve hangi tarihte yaşadığı ile ilgili kesin bilgilere ulaşılamamıştır.

Şeyh Eşref b. Ahmed'in 503 beyit tutarındaki manzum Nasihatnâme'si evrensel ahlaki değerleri İslami bir bakış açısıyla ayet ve hadislerle dayandırarak ele almakta; aile hayatı, eş seçimi, eşlerin birbirine karşı tutum ve davranışları, çocuk eğitimi gibi konularda verdiği öğütlerle o dönem insanının zihniyetini; hayata, insana ve dinî değerlere bakışını yansıtmaktadır. Şairin çocuk eğitiminden bahsettiğı kısımda 392-423. beyitler arasında 12 lugaza yer vermesi Nasihatnâme'nin dikkat çeken bir özelliğidir. Şeyh Eşref b. Ahmed'in bilmeceleleri, Türk edebiyatındaki ilk lugaz örnekleri arasında kabul edilerek bu alandaki literatüre dâhil edilmelidir.

Şeyh Eşref b. Ahmed'in mecmua içinde yer alan eserleri yüksek lisans tezi olarak çalışılmış; Fütüvvetnâme'si ise iki kez yayınlanmıştır. Aradan geçen zaman içerisinde şairin eserlerinden bazılarını içerik bakımından konu edinen birkaç makale dışında herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Şeyh Eşref b. Ahmed'in yaklaşık 4.500 beyit tutarındaki eserleri bir bütün olarak ele alındığında Eski Anadolu Türkçesinin kelime hazinesi, dil, anlatım ve imla özellikleri hususunda dil bilim araştırmacıları için önemli bir kaynak oluşturaçağı; aynı zamanda yaşadığı dönemin toplum yapısı, din ve tasavvuf anlayışı, değer yargıları, zihniyeti gibi birçok konuda farklı disiplinlerden araştırmacılara önemli malzemeler sunacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

- Ahmed b. Hanbel. (2023). *Müsned*. Beka Yayınları.
- Akalın, E. (2021). Değerler Eğitiminde Klasik Türk Edebiyatı Metinlerinden Faydalanmak: Manzum Nasihat-nâmeler Örneği. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 41, 79-128.
<https://doi.org/10.34234/ded.816307>
- Alkan, A. (2020). *Türk Edebiyatında Lugaz ve Ali Sıdkı Efendi'nin Mecmua-yı Hâfıza'sı*. [Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi. (Tez no:638745)
- Ayverdi, İ. (2005). *Misalli Büyük Tükçe Sözlük*. Kubbealtı.
- Başgil, A. F. (2012). *Gençlerle Başbaşa*. Yağmur Yayınları.
- Bilgegil, K. (1989). *Edebiyat Bilgi ve Teorileri* (2). Enderun Kitabevi.
- Bilgin, O. (1992). *Şeyh Eşref b. Ahmed: Fütüvvet-nâme*. Yıldızlar Matbaası.
- Canım, R. (1989). Pend-nâmeler ve Türk Edebiyatında Benzer Nitelikli Öğüt Kitapları. *On Dokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* III, 153-159.
- Çağrı, M. (2006). Nasihat. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 32/408-409. TDV Yayınları.
- Çelebioğlu, A. (1989). Anadolu'nun Türkleşmesinde Mevlânâ'nın Rolü. *Türklük Araştırmaları Dergisi* 5, 223-248.
- Çelebioğlu, A. ve Öksüz, Y. Z. (1995). *Türk Bilmeceler Hazinesi*. Kitabevi.
- Demir, E. (2003). *Şeyh Eşref b. Ahmed'in İbret-nâme isimli Mesnevî'si Edisyon Kritik-İnceleme-Metin*. [Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi. (Tez no: 130372).
- Devellioğlu, F. (1993). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*. Aydın Kitabevi.
- Durkaya, H. (2021). Klasik Türk Edebiyatında Lugaz ve Lugaz Kelimesinin Divan Şiirinde Kullanımı. *Journal of Turkish Language and Literature* 7/4, 1155-1178.
<https://doi.org/10.20322/littera.990516>
- Durmuş, İ. (2003). Lugaz. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 27/221-222. TDV Yayınları.
- Eraslan, K. (1983). *Ahmed-i Yesevî, Divan-ı Hikmet'ten Seçmeler*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Feyizli, H.T. (2013). *Açıklamalı Kur'an-ı Kerim Meali* (8). Server Yayınları.
- Gökyay, O. Ş. (1974). *Mercimek Ahmed: Kabus-nâme Çevirisi*. Milli Eğitim Basımevi.
- Gölpınarlı, A. (2020). *Yunus Emre Hayatı ve Bütün Şiirleri*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Gülsevin, G. (2011). *Eski Anadolu Türkçesinde Ekler* (3). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gülsevin, G. ve Boz, E. (2019). *Eski Anadolu Türkçesi* (4). Kitabevi Yayınları.
- Güneş, M. (2016). *İznikli Eşref b. Ahmed/ Fütüvvet-nâme: İyilik Kitabı*. Gelenek Yayınları.
- Güneş, Ö. (2001). *Ma'zeret-nâme- Şeyh Eşref b. Ahmed*. [Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi. (Tez no:102490)
- Hengirmen, M. (1983). *Pend-nâme-Güvâhî*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Horata, O. (1991). Yunus Emre'nin Risaletü'n-Nushiyye Mesnevisi. *Türk Kültürü Araştırmaları*, 29, 172-203.

- İbn Mace. (2024). *Sünen-i İbn Mace*. Ocak Yayınları.
- İmam Buhari. (2022). *Sahih-i Buhari*. Sağlam Yayınları.
- İmam Müslim. (2020). *Sahih-i Müslim*. Ocak Yayınları.
- İmam Nesai. (2020). *Sünen-i Nesai*. Kitap Dünyası.
- Kaplan, M. (2008). *Hayriyye-i Nâbî*. Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Kaplan, M. (2002). Türk Edebiyatında Manzum Nasihat-nâmeler. *Türkler* (ed.Güzel, H. C. v.dğr.), XI, 791-799.
- Kaplan, M. (2001). Manzum Nasihatnâmelerde Yer Alan Konular. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 9/133-185.
- Kara, M. (2022). *Gençlerle Gönül Gönüle*. TDV Yayınları.
- Kartal, A. (Ed.). (2021). *Lügat-ı Nâcî* (2). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kemaleddin Mehmed Efendi. (1313). *Mevzuatu'l-Ulûm*. İkdâm Matbaası.
- Kemikli, B. (2017). Garib-nâme'de Peygamber ve Asr-ı Saadet Tasavvuru. *Şiir ve Hikmet*. Kitabevi.
- Kemikli, B. (2023). *Oğul Sen, Sen Ol* (2). Timaş Yayınları.
- Kemikli, B. (2023). *Sen, Sen Ol Sevgili Kızım* (2). Timaş Yayınları.
- Kocatürk, V. M. (1964). *Türk Edebiyatı Tarihi*. Edebiyat Yayınevi.
- Köprülü, M. F. (2016). *Türk Edebiyatı Tarihi*. Alfa Yayınları.
- Levend, A. S. (1963-1964). Ümmet Çağında Ahlak Kitaplarımız. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 234/91.
- Mansuroğlu, M. (1951). Anadolu Yazı Dilinin Başlaması ve Gelişmesi. *TDED IV/3*, 215-229.
- Mengi, M. (1991). *Divan Şiirinde Hikemî Tarzın Büyük Temsilcisi Nâbî* (2). Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Ocak, A. Y. (1996). Fütüvvetnâme. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 13/264-265. TDV Yayınları.
- Öztürk, M. ve Örs, D. (2022). *Burhan-ı Katı* (3). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Öztürk, E. (2017). *Eski Anadolu Türkçesi* (1). Akçağ Yayınları.
- Pala, İ. (2006). Nasihatnâme. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 32/409/410. TDV Yayınları.
- Pehlivan, E. (2001). *Nasihat-nâme: Şeyh Eşref b. Ahmed*. [Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi. (Tez no: 102560)
- Pekolcay, A. N. ve Uçman, A. (1995). Eşrefoğlu Rûmî. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 11/480-482. TDV Yayınları.
- Saraç, M. A. Y. (2019). *Klasik Edebiyat Bilgisi* (16). Gökkubbe Yayınları.
- Tan, A. (2003). *Şeyh Eşref b. Ahmed'in Hayret-nâme ve Münacat-nâme Adlı Eserlerinin Edisyon Kritiği ve İncelemesi*. [Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi. (Tez no: 130644).
- Tanrıverdi, F. (1998). *Elest-nâme: Şeyh Eşref b. Ahmed*. [Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi. (Tez no: 74057)
- Timurtaş, F. K. (1981). *Tarih İçinde Türk Edebiyatı*. Vilayet Yayınları.
- Tulum, M. (2013). *Sinan Paşa- Maarif-nâme*. Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Uçman, A. (2015). *Fatih Sultan Mehmet'e Nasihatler*. Büyüyenay Yayınları.

- Ulun, E. B. (2022). Cahit Uçuk'un Çocuk Romanlarında Değerler Eğitimi. *Uluslararası İnsan ve Sanat Araştırmaları Dergisi* 7/2, 133-145.
- Uzun, M. İ. (2003). Lugaz(Türk Edebiyatı). *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 27/222-223. TDV Yayınları.
- Ünver, İ. (1986)Mesnevi. *Türk Şiiri Özel Sayısı III(Divan Şiiri)*. 718.415-417. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Yavuz, K. (2010). Şeyhoğlu. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 39/88-89. TDV Yayınları.
- Yeniterzi, E. (2007). Anadolu Türk Edebiyatında Ahlaki Mesneviler. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 5/10, 433-468.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2021). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.
- Yiğiterol, Ö. F. (2017). *Türk İslam Edebiyatında Pend-nâmeler ve Levh-nâme: İnceleme-Metin*. [Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi. (Tez no: 481458)

Çatışma Beyanı

Makalenin herhangi bir aşamasında maddi veya manevi çıkar sağlanmamıştır.

Yayın Etiği Beyanı

Bu makalenin planlanmasından, uygulanmasına, verilerin toplanmasından verilerin analizine kadar olan tüm süreçte “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında uyulması belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan “Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler” başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbirisi gerçekleştirilmemiştir. Bu araştırmanın yazım sürecinde bilimsel, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamıştır. Bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir.